

Vojno-politička suradnja četnika i NDH

Vlatka Vukelić, Vladimir Šumanović, Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb: Školska knjiga, 2021, 255 str.

Za hrvatske prilike i realnosti notorno je da je tematika Drugoga svjetskog rata u bivšoj Jugoslaviji već nekoliko desetljeća predmetom izraženoga interesa znanstvene, ali i šire javnosti, što rezultira opsežnom i brojnom literaturom o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH), kao i o fenomenima partizanskoga pokreta i četnika u tom kontekstu.

Jedno od najnovijih historiografskih izdanja o spomenutoj temi djelo je profesorâ s Fakulteta hrvatskih studija, Vlatke Vukelić i Vladimira Šumanovića, pod provokativnim i intrigantnim naslovom *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*. Djelo je objavljeno 2021. u nakladništvu Školske knjige. Obuhvaća dvadeset i tri poglavlja, ne računajući uvod i zaključak, a ima ukupno 255 stranica. Stil je pisanja jasan i omogućuje relativno laku čitljivost, dobro razumijevanje te snalaženje u tekstu i na razini širokog kruga čitatelja. Na kraju svakoga poglavlja u nekoliko rečenica naveden je kratak zaključak toga poglavlja. Knjiga je pisana uglavnom na temelju arhivskoga gradiva te u manjoj mjeri objavljenih dokumenata, dok se postojeća literatura koristila tek iznimno.

Kao što se može zaključiti iz naslova i uvoda, knjiga se bavi fenomenom četnika koji su djelovali pod nadzorom vlasti NDH. Dosadašnja historiografija navedenoj temi nije davala širu pozornost, nego je pitanje pravno-političkoga položaja te skupine četnika definirala njihovom „suradnjom“ s vlastima NDH. Autori su u prvome poglavlju naveli kako je uporaba formulacije o „suradnji“ neprikladna i zapravo pogrešna jer „sporazumi vlasti NDH i četnika nisu bili formalizirani dogovori o vojnoj suradnji dviju ravnopravnih strana, nego dokumenti kojima su četnički prvaci prihvatili NDH kao svoju državu i na taj način odustali od svojih prethodno izraženih ciljeva usmjerenih njezinu rušenju“. Taj su zaključak autori izveli iz sadržajnog supstrata „preambula znatnog broja ratificiranih sporazuma“ s uočljivom odrednicom „izričitog očitovanja četničke strane o priznanju vrhovništva NDH“ (11).

Prvo poglavlje bavi se četnicima koji su priznali NDH, zatim četnicima s kojima je sklopljeno primirje, odnosno sporazum o nenapadanju, ali bez odredbe o četničkom priznanju NDH, te četnicima koji su djelovali kao „Dobrovoljačka protukomunistička milicija“ pod nadzorom talijanske vojske u NDH. Za četnike koji su djelovali pod talijanskim nadzorom autori knjige navode kako su ih vlasti NDH „doživljavale kao sastavni dio talijanskih snaga“ (17) te da je u njihovu slučaju „naziv ‘četnik’ bio kolokvijalan, a ne služben“ (19).

Drugo poglavlje knjige, pod nazivom „Pregled dosadašnjih istraživanja“, opisuje radove objavljene o navedenoj temi. Pritom se može uočiti visoka razina kritičnosti autora, prvenstveno zato što su, kako sami navode, dosadašnja historiografska djela uglavnom umanjivala važnost sporazuma vlasti NDH i četnika. Taj zaključak argumentiraju time što su se u studijama o četničkim prvacima u NDH uglavnom zaobilazila imena onih koji su bili potpisnici tih sporazuma.

U trećem poglavlju veća pozornost usmjerena je na oblik, odnosno na način na koji su vlasti NDH u internim dokumentima označavale i nazivale četničke postrojbe koje su priznale NDH. U tom kontekstu autori naglašavaju pojam „četnik – suborac“ kao naziv vlasti NDH za četničke postrojbe koje su priznale njezino vrhovništvo te zaključuju kako

je spomenuti pojam bio „u širokoj upotrebi i na nižim razinama vlasti“ (37). One četničke postrojbe koje nisu bile obuhvaćene ovim pojmom prema kriterijima vlasti NDH ulazile su ili u kategoriju „talijanskih četnika“ ili u kategoriju „četnika – odmetnika“. Pojam „talijanski četnici“ bio je sinonim za četničke postrojbe pod nadzorom talijanskih snaga, dok se pojam „četnici – odmetnici“ odnosio na one skupine četnika koji su prema NDH zadržali neprijateljsko stajalište (ili su sklopili sporazum o primirju). Osim zbog detaljnijega definiranja ovih triju poglavlja, treće je poglavlje značajno jer je u njemu zabilježena procjena navedenih triju skupina četnika. Na osnovi dostupnih dokumenata autori zaključuju kako je kategorija „četnika – suboraca“ obuhvaćala „približno 8240 četnika“ (40).

Četvrto poglavlje definira prostorni i vremenski kontekst sporazuma o četničkom priznanju NDH. U ovom poglavlju zabilježeno je kako su sporazumi uglavnom sklopljeni tijekom proljeća 1942. i da su, uz iznimku sporazuma s rogatičkim četnicima koji su se nalazili u istočnoj Bosni, obuhvaćali područje zapadne i srednje Bosne. Glede trajanja ovih sporazuma, autori zaključuju kako su oni ostali na snazi do kraja 1943, odnosno do trenutka dok partizanski pokret nije slomio vlast NDH na tome području.

U petom poglavlju opisana je organizacijska struktura četnika koji su priznali vrhovništvo NDH, pri čemu je zabilježeno kako je ta skupina četnika imala i svoju organizaciju formaliziranu od strane vlasti NDH pod nazivom „Glavni štab bosanskih četničkih odreda“ odnosno „Komanda Bosanskih četničkih odreda“ (51–52).

Iduće, šesto poglavlje opisuje političku i vojnu važnost sklopljenih sporazuma za stabilnost vlasti NDH. Glede toga, autori naglašavaju kako je najvažniji bio sporazum s Ozrenskim i Trebavskim četničkim odredom jer je njime pacificirano prostrano područje srednje Bosne koje je obuhvaćalo dijelove čak tri važne željezničke pruge.

Sedmo poglavlje knjige opisuje odredbe o vojnoj suradnji vlasti NDH i četničkih postrojbi koje su priznale njezino vrhovništvo. Iz ovoga poglavlja vidljiv je efektivan nadzor vlasti NDH nad tim četničkim postrojbama distribucijom streljiva, kao i na osnovi izričitoga utanačenja u sporazumima prema kojima četničke postrojbe nisu smjele napuštati svoje matično područje bez prethodnog dopuštenja vojnih tijela NDH. Također, u ovome poglavlju opisano je kako su pripadnici tih četničkih postrojbi, osim dužnosti, imali i povlastice poput one koja im je jamčila liječenje u državnim bolnicama NDH. Autori pritom navode tri takva slučaja – u bolnicama u Banjoj Luci, Prnjavoru i Tuzli – što dokazuje da je spomenuta odredba bila efektivno realizirana.

U osmom poglavlju opisan je sustav nadzora vlasti NDH nad četničkim postrojbama koje su priznale njezino vrhovništvo metodom uporabe propusnica.

Deveto poglavlje daje uvid u opskrbu hranom na području pod nadzorom četnika. Iz sadržaja ovoga poglavlja vidljivo je kako su vlasti NDH na to područje slale hranu i tako posredno utjecale na lojalnost četničkih prvaka.

Deseto poglavlje tematizira koncentracijske logore, odnosno jednu temu o kojoj se znatno pisalo u historiografskoj literaturi o NDH. Kao najvažniji zaključak ovoga poglavlja vrijedi naglasiti fokus na činjenicu da je sporazumima o četničkom priznanju vrhovništva NDH bilo dogovoreno „oslobođenje zatočenih u logorima pod nadzorom vlasti NDH na preporuku četničkih prvaka pod uvjetom da to ne kolidira s nekom određenom zakonskom odredbom“ (88). Iz sadržaja ovoga relativno kratkoga poglavlja nije sasvim jasno do koje se mjere ova odredba stvarno provodila u praksi.

U jedanaestom poglavlju zabilježena su mjesta u kojima su se zajedno nalazile postrojbe NDH i naoružane skupine „četnika – suboraca“.

Dvanaesto poglavlje na konkretnim primjerima navodi povlastice koje su pripadnici četničkih postrojbi koje su priznale vrhovništvo NDH, kao i njima odano stanovništvo, imali od strane vlasti NDH. Među tim povlasticama autori su zabilježili pravo na slobodno ispovijedanje pravoslavne vjere, mogućnost zapošljavanja u državnim i javnim službama NDH, neograničeno kretanje teritorijem NDH radi trgovine i prisustvovanje sajmovima, poput svih ostalih državljana NDH. Kao vjerojatno najvažniji podatak u ovome poglavlju vrijedi zabilježiti kako je istaknuti četnički prvak iz sastava Trebavskoga četničkog odreda Vasilije Lalić bio ravnatelj pučke škole u selu Kožuhe kod Doboja. Ta pučka škola djelovala je pod nadzorom vlasti NDH, što znači da je Lalić bio njezin državni službenik (100–101).

U trinaestom poglavlju autori opisuju ustroj civilne vlasti organizirane od strane „četnika – suboraca“. Iz sadržaja ovoga poglavlja može se zaključiti kako četnička vlast nije bila ustrojena na isti način u svim područjima, nego da je stupanj njezine autonomije u odnosu na institucije vlasti NDH bio uvjetovan mnogobrojnim razlozima, od kojih je vjerojatno najvažniji bila brojnost pojedine četničke postrojbe. Na osnovi toga autori zaključuju kako su najvišu razinu autonomije imali Ozrenski i Trebavski četnički odred. Osim zbog opisa ustrojstva četničke vlasti, ovo je poglavlje značajno zato što su u njemu navedena imena četnika koji su ujedno bili državni službenici NDH, odnosno općinski načelnici, bilježnici, blagajnici i povjerenici.

Četrnaesto poglavlje u sadržajnome se smislu neposredno nadovezuje na prethodna dva jer opisuje rad škola na području pod nadzorom „četnika – suboraca“. Autori u ovome poglavlju navode kako su zbog oskudnosti izvora našli podatke o samo trima takvim školama. Bile su to pučke škole u okolici Doboja, smještene u selima Donja Grabska, Kožuhe i Osječani. Sve tri škole djelovale su unutar obrazovnoga sustava NDH, što je vidljivo iz dokumenta u kojem je zabilježeno da ih je posjetio državni činovnik zadužen za ovo pitanje.

Petnaesto poglavlje opisuje međuljudske odnose dužnosnika NDH i pripadnika četničkih postrojbi koje su priznale njezino vrhovništvo. Iz sadržaja ovoga poglavlja može se zaključiti kako su odnosi uglavnom bili korektni, iako je u pojedinim mjestima dolazilo do trzavica. Najnapetiji odnosi zabilježeni su na području Zenice, gdje je djelovao istoimeni četnički odred čije se vodstvo nije pridržavalo odredbi sporazuma. S druge strane, posve suprotan odnos bio je prisutan na području između Jajca, Varcar Vakufa i Kotor Varoša, gdje su odnosi vlasti NDH i tamošnjih četničkih prvaka bili i više nego srdačni. S tim u vezi vrijedi spomenuti zapovjednike Četničkoga odreda „Petar Kočić“ i Četničkoga bataljuna „Obilić“ Uroša Drenovića i Lazara Tešanovića te zamjenika predstojnika Velike župe Pliva i Rama dr. Antu Šunjića.

Iduće poglavlje otvara pitanje odnosa Ravnogorskoga četničkog pokreta Dragoljuba Draže Mihailovića prema četničkim postrojbama koje su priznale vrhovništvo NDH. Na osnovi dostupnih izvora autori zaključuju da je pokret koji je vodio Mihailović bio protivnik priznanja NDH, što upućuje na zaključak da su „četnici – suborci“ djelovali neovisno o tome pokretu i da, osim istoga naziva, nisu dijelili iste političke ciljeve.

Sedamnaesto i osamnaesto poglavlje opisuje odnos njemačkih i talijanskih snaga prisutnih na teritoriju NDH prema sporazumima vlasti NDH i četnika. Iz ovih dvaju poglavlja vidljivo je kako su vlasti NDH s četnicima sklapale sporazume mimo znanja, a uglavnom i protivno interesu njemačke i talijanske strane.

Devetnaesto poglavlje tematizira intenzitet oružanih pobuna „četnika – suboraca“ protiv vlasti NDH. Iz sadržaja ovoga poglavlja vidljivo je kako se odredbi sklopljenih sporazuma

nisu pridržavali pripadnici Zeničkoga četničkog odreda, zatim bataljuna „Knez Arsen“, koji je u organizacijskom smislu djelovao u sastavu Borjanskoga četničkog odreda, te Trećega bataljuna Trebavskoga četničkog odreda.

Na ovo se poglavlje u sadržajnome smislu neposredno nadovezuju sljedeća dva. U prvome od njih analiziraju se zločini „četnika – suboraca“, a u drugome sankcioniranje tih zločina od strane vlasti NDH. Na osnovi tih dvaju poglavlja može se zaključiti kako većina pripadnika četničkih postrojbi obuhvaćenim pojmom „četnici – suborci“ nije činila zločine. Međutim, zločini poput ubojstava i teškoga ranjavanja zabilježeni su među pripadnicima Zeničkoga četničkog odreda te u manjoj mjeri među pripadnika Ozrenskoga i Trebavskoga četničkog odreda. Glede sankcioniranja zločina „četnika – suboraca“ od strane vlasti NDH, može se zaključiti kako su vlasti NDH navedenu vrstu zločina kažnjavale u onoj mjeri u kojoj su određenoj skupini četnika mogle nametnuti svoju volju vojnim putem. U praktičnome smislu to je značilo da zločini većih četničkih postrojbi nisu bili sankcionirani.

Dvadeset i drugo poglavlje opisuje događaje na dijelu teritorija NDH obuhvaćenom sporazumima vlasti NDH i četnika ljeti 1943. U ovome poglavlju objašnjeni su razlozi koji su doveli do sloma sustava vlasti NDH, čiji su sastavni dio bili „četnici – suborci“.

U dvadeset i trećem poglavlju autori postavljaju i ujedno odgovaraju na ključno pitanje svojega djela. Oni, naime, problematiziraju pitanje „jesu li četnici koji su priznali vrhovništvo NDH bili u službi NDH?“. Ovdje su izneseni *pro* i *contra* argumenti, pri čemu autori daju veću težinu uvjerljivosti razloga za potvrdni odgovor. Pri tome su svoje stajalište obrazložili time što je aktivnost četnika od razdoblja sklapanja sporazuma o priznanju vrhovništva NDH u znatnoj mjeri ograničena i podređena vlastima NDH prema čitavom nizu odredbi definiranih u tim sporazumima.

Djelo *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske* predstavlja velik doprinos modernoj hrvatskoj historiografiji koja se bavi tematikom Drugog svjetskog rata na području Hrvatske. Ono je zapravo prvo djelo koje se ne bavi temom vojno-političke suradnje četnika i NDH paušalno, odnosno usputno, već je ona u samom primarnom fokusu istraživanja. Autori su se prilikom istraživanja najviše oslanjali na arhivske dokumente. Navedeni su izvori većinom do sada bili neobjavljeni, dok je glede onih već objavljenih dokumenata izloženo i argumentirano tumačenje posve drukčije od onoga koje je prezentirala dosadašnja historiografija.

Marko Ardizzone

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

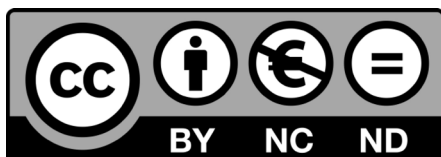
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.